

ارزش مهمترین سند درباره اینترنت ایران

حامد بیدی

کنشگر حق اینترنت

دومین گزارش انجمن تجارت الکترونیک تهران درباره کیفیت اینترنت در ایران در رویدادی در اتاق بازرگانی رومانی و به صورت عمومی منتشر شد. در این گزارش به مقایسه وضعیت اینترنت در سه زمینه اختلالات، سانسور و سرعت اینترنت نسبت به زمان انتشار گزارش اول انجمن در تیرماه سال جاری پرداخته شده و ضمن تکرار عنوان قهرمانی ایران در بی کیفیت‌ترین اینترنت نسبت به پنجاه کشور مورد ارزیابی، زوایای بیشتری از وضعیت «خطرناک» اینترنت و مسئولان مربوط به آن تشریح شده است. اگر چه این وضعیت تأسفیب‌بار برای شهروندان از طریق تجربیات دست اول‌شان ملموس است، اما انتشار چنین سند فنی دقیقی از اهمیت و ارزش بسیار بالایی برخوردار است. من در این یادداشت کوتاه قصد ندارم مباحث جذاب این گزارش را بازنشر کنم، بلکه به علاقه‌مندان و دغدغه‌مندان حق دسترسی آزاد اینترنت توصیه می‌کنم حتماً متن کامل این گزارش را در وبسایت انجمن مطالعه کنند. در این یادداشت تأکیدی خواهم داشت به چرایی ارزش کم‌نظیر تدوین و انتشار چنین سندی ازسوی جامعه مدنی.

ارزش انتشار عمومی این سند دقیق فنی که به زبانی ساده بیان شده است، هنگامی بیشتر درک می‌شود که بدانیم طی سال‌های گذشته برخوردهای امنیتی با تعدادی از متخصصان این حوزه، همچنین با برخی کنشگران مخالف طرح صیانت منجر به سکوت نسبی جامعه متخصصان آی‌تی کشور شده بود و مسئولان به راحتی با پاسخ‌های اهلالی رسانه‌ی می‌گریختند. همه ما ویدئوهای متنوعی از وزیر ارتباطات و سایر مسئولان را به‌خاطر داریم که ضمن کتمان اختلالات گسترده در اینترنت، وضعیت سرعت آن را نیز مطلوب می‌دانستند و مسئولیت دولت را نیز در برابر فیلترینگ گسترده انکار می‌کردند. پس از انتشار این گزارش‌ها، خصوصاً در گزارش دوم که مسئولیت اختلال، سانسور و سرعت پایین به تفکیک در نمودارهایی ترسیم شده است، لاقلاً با پاسخ‌هایی سطحی که گاه حتی کاربران غیرمتخصص را نیز اقناع نمی‌کرد، مواجه خواهیم شد و کنشگران و اهالی رسانه دقیق‌تر می‌توانند درباره فاجعه‌ای که بر سر اینترنت آمده است، مطالبه‌گر باشند.

اما انتشار این گزارش چه از حیث دقت و کیفیت و چه از نظر طراحی، شیوه انتشار و پیگیری آن ازسوی یک انجمن در بخش خصوصی می‌تواند به‌عنوان یک تجربه ارزشمند مورد ارزیابی قرار گیرد. همان‌طور که می‌دانیم و در گزارش نیز آمده است، در پی انتشار نسخه قبلی، جلسه‌ای در وزارت ارتباطات جهت پیگیری و بررسی موضوع با حضور ذی‌نفعان مختلف برگزار شد که هرچند بخشی از آن به انکار وزیرسوال بردن شواهد فنی گذشت، اما درنهایت پس از مدت کوتاهی منجر به رفع بخشی از اختلالات شبکه و بهبود نسبی در کیفیت اینترنت شد.

هرچند این بهبود، مسیری طولانی تا رسیدن به نقطه مطلوب و قابل درک توسط عموم کاربران دارد، اما نشان می‌دهد مطالبه‌گری آگاهانه و مستند توسط یک سازمان مردم‌نهاد چگونه می‌تواند در یکی از تاریک‌ترین دوره‌های فعالیت‌های مدنی در کشور موثر واقع شود. در بخشی از گزارش دوم انجمن که به شرح اقدامات قبلی و نتایج آن پرداخته، آمده است: «ما فکر می‌کنیم اگر بخش خصوصی به‌جای منتقد منفعل بودن، نتواند به‌طرح و مطالبه‌گر اصلی بهبود وضعیت اینترنت تبدیل شود، نمی‌توان صرفاً با امید بستن به سیاستگذاران، تغییر محسوسی در زمینه بهبود کیفیت و پایداری اینترنت برای مردم و کسب‌وکارها رقم زد.» نکته بسیار مهمی که به‌نظر می‌رسد این روزها با توجه به شرایط سیاسی کشور، هواداران کمتری دارد. نکته دیگری که در این سند مهم تأکید شده است، آن است که مشکلات فهرست شده نه ناشی از توسعه‌یافتگی زیرساخت‌ها، که عمدتاً به خاطر شیوه «سیاستگذاری، اقدامات مدیریتی و اعمال قوانین» به وجود آمده است. این موضوع از آن جهت اهمیت دارد که بحث درباره فاجعه اینترنت در ایران را محدود به مباحث فنی نمی‌داند و به‌نوعی اشاره به ریشه‌های آن در حوزه‌های سیاستی و سیاسی دارد. به‌همین دلیل باید از سایر انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های علوم انسانی نظیر سیاست‌گذاری، حقوق، رسانه، ارتباطات، فرهنگ، جامعه‌شناسی و... دعوت کرد تا در اقدامی مشابه انجمن تجارت الکترونیک تهران، گزارش‌هایی صریح و علمی درباره فاجعه اینترنت در ایران منتشر کنند تا روایت‌های سطحی و کلیشه‌ای موجود در لایه‌های مختلف حاکمیت درباره اینترنت را کنار بزنند. روایت‌هایی که دامنه تأثیرات آن زندگی و کار میلیون‌ها نفر را تحت تأثیر قرار داده و می‌رود تا به ناپودی تمدنی ایران در جهان آینده منجر شود.

نگاه کارشناس / ۱

تداوم کیفیت نامطلوب اینترنت در ایران چه تبعات اجتماعی و سیاسی ای دارد؟

محمد رهبری

پژوهشگر شبکه‌های اجتماعی

به افزایش بی‌اعتمادی به دولت حسن روحانی و ساختارهای سیاسی‌اش، در فضای عمومی کشور مشاهده می‌شود یا وعده‌های آقای رئیسی در ایام مناظرات انتخاباتی در خصوص اینترنت و اینستاگرام، سپس فیلترینگ آن، در میان کسانی که به ایشان رأی دادند تأثیر منفی خودش را گذاشته است. فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی در حالی که مسئولان در آنجا با تیک آبی حضور دارند، این بی‌اعتمادی را عمیق‌تر می‌کند و مجموعه این عوامل منجر به کاهش سرمایه اجتماعی نظام سیاسی می‌شود. طبق گزارش انجمن تجارت الکترونیک ایران، هیچ کشوری (حتی چین) به اندازه ایران اقدام به فیلترینگ سایت‌ها و پلتفرم‌ها نمی‌کند و در آذرماه ۱۴۰۲ میانگین حدود ۴۹/۵ درصد از وبسایت‌های ایران فیلتر است؛ این در حالی است که تمام شبکه‌های اجتماعی مهم و پرطرفدار نیز عملاً بیش از ۱/۵ سال است که در ایران فیلتر است و مردم برای دسترسی به آن‌ها دچار مشکلات فراوان هستند. این وضعیت دو اثر مهم دارد؛ اول آن که به دلیل محدودیت‌های دولتی و اجبار ناشی از آن، عملاً به هیچ پلتفرم داخلی‌ای اعتماد نمی‌شود؛ اما مهم‌تر از آن تأثیری است که این وضعیت بر افکار عمومی می‌گذارد.

کیفیت پایین اینترنت، خصوصاً فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی و دشواری دسترسی به آن، در کنار تأثیر روزافزون تحریم‌ها در بسته‌شدن IPهای ایرانی توسط بسیاری از وبسایت‌های خارجی، آینده روشنی برای نسل جوانی که بومی اینترنت است و با آن بزرگ شده، نمی‌گذارد. این وضعیت بسیاری را به مهاجرت سوق می‌دهد؛ همسایه افرادی که فقط به خاطر وضعیت اینترنت به همین کشورها طرف‌نظیر ترکیه مهاجرت کرده‌اند، فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی و دشواری دسترسی به آن (که عملاً در بخشی از زندگی روزمره مردم و خصوصاً متخصصان حوزه فناوری اخلاص ایجاد می‌کند)، کیفیت زندگی آن‌ها را کاهش داده و خود به یکی از انگیزه‌های مهاجرت تبدیل شده است. مهاجرت نخبگان - خصوصاً متخصصان حوزه فناوری باعث عقب‌ماندگی تکنولوژیک و فن‌وارانه کشور خواهد شد. امروزه توسعه و پیشرفت کشورها بر همین فناوری‌های جدید مبتنی بر اینترنت استوار است و این مهاجرت‌ها در میان مدت باعث عقب‌ماندگی کشور از دنیا، حتی کشورهای همسایه خواهد شد.

آنچه ذکر شد فقط بخشی از تبعات منفی کاهش کیفیت اینترنت در ایران است و این امر تبعات بیشتری دارد. این روند مخاطرات زیادی برای کشور دارد؛ از به خطر افتادن امنیت سایبری و تأمین امنیت اطلاعات شهروندان گرفته تا عدم رشد اقتصادی و جاماندن از دنیا. امروزه حتی حوزه صنعت هم وابسته به تکنولوژی‌های نوظهور است و در شرایطی که دنیا با شتاب فراوان به سمت توسعه ابزارهای مبتنی بر هوش مصنوعی حرکت می‌کند، گرفتاری مردم ایران در استفاده از اینترنت از طریق فیلترشکن‌ها خجالت‌آور است.

این گزارش اگر چه عمدتاً مورد توجه متخصصان و فعالان حوزه اینترنت قرار گرفت، اما کسانی که باید بیشتر به آن توجه کنند، سیاست‌گذاران و مسئولان اصلی کشور هستند. اگر مسئولان به شاخص‌های اقتصادی و افت کیفیت زندگی و رفاه مردم توجه می‌کنند، به همان اندازه نیز باید به وضعیت اینترنت نیز توجه کنند؛ چراکه اینترنت امروزه بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی همه مردم است و به همان اندازه‌ای که به مسائلی نظیر مسکن یا آموزش و پرورش در سطح کلان توجه می‌شود، باید به وضعیت اینترنت هم توجه شود. بی‌توجهی به وضعیت اینترنت و تداوم وضعیت تأسفیب‌باری که در این گزارش آمده است، تبعات ملی داشته و اثرات منفی کوتاه‌مدت و بلندمدت زیادی بر کشور خواهد داشت.

اولین و مهم‌ترین تأثیر کیفیت پایین اینترنت، کاهش سرمایه اجتماعی دولت و ساختارهای سیاسی است؛ کیفیت پایین اینترنت یکی از نشانه‌های ناکارآمدی است و همان‌طور که تورم بالا و مشکلات اقتصادی منجر به افزایش نارضایتی و کاهش سرمایه اجتماعی دولت می‌شود، کیفیت پایین اینترنت نیز چنین اثری دارد. در این میان، فیلترینگ و ایجاد محدودیت برای دسترسی به سایت‌ها و شبکه‌های اجتماعی یکی از مهم‌ترین عوامل کاهش سرمایه اجتماعی است. اعتماد (از جمله اعتماد نهادی) یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی است که تحت تأثیر فیلترینگ و قطعی اینترنت بیشترین آسیب را می‌بیند. هنوز اثرات منفی قطعی اینترنت در آبان‌ماه سال ۱۳۹۸ بر افکار عمومی که منجر

مندان آن باعث کاهش کیفیت شبکه، افزایش مصرف باتری و اختلال روی تلفن‌های همراه می‌شود. در این رابطه نایب‌رئیس کمیسیون اینترنت انجمن تجارت الکترونیک در بخش دیگری از گفته‌هایش از هزینه‌هایی که فیلترینگ شبکه‌های اجتماعی به شهروندان و کسب‌وکارها تحمیل کرده، گفت: «شرکت‌های بسیاری سرمایه‌زیادی را صرف تبلیغات و اطلاع‌رسانی در شبکه‌های اجتماعی کردند و با فیلترینگ آن‌ها عملاً با لاتکلیفی مواجه شده‌اند و بسیاری از آن‌ها نمی‌دانند که سرمایه خود را از دست رفته بدانند یا بر ادامه این راه متمرکز شوند.»

حس خانگی سایت‌های ایرانی

براساس گزارش این انجمن، عجیب‌تر از فیلتر کردن سایت‌های خارجی، فیلتر کردن سایت‌های داخلی برای کاربران خارج از کشور است. بسیاری از وبسایت‌های دولتی و بانک‌های ایرانی، برای کاربران بین‌المللی در دسترس نیستند. به‌عنوان دیگر از بین ۱۰۰ وبسایت برتر دولتی ایران ۵۷ تا از آن‌ها به کاربران خارج از کشور اجازه دسترسی نمی‌دهند. همچنین بررسی هانشان می‌دهد که عمده این وبسایت‌ها شامل نهادها و وزارتخانه‌های دولتی، خدمات عمومی و امور مرتبط با بیمه، آموزش و مؤسسات مالی و بانکی می‌شود. این در حالی است که یکی از مسئولان شرکت «افتا» به این انجمن گفته است که قانونی دائمی مبنی بر اعمال دسترسی از داخل وجود ندارد، اما در بزنگاه‌های مختلفی دستورالعمل این محدودیت به دستگاه‌های دولتی ابلاغ شده و اگر این محدودیت دائمی بماند، از بی‌توجهی برخی نهادهاست.

اما این محدودیت عجیب چه عواقبی دارد؟ احمدی در این باره گفت: «گاهی بعضی از این سایت‌ها به بهانه امنیت این کار را می‌کنند، غافل از اینکه این اقدام مثل این است که به خاطر امنیت بیشتر، خودمان را در خانه حبس کنیم! عواقب فیلترینگ این سایت‌ها از خارج ایران، چند مشکل اساسی دارد. اول اینکه در شاخص‌های گوگل دیده نمی‌شوند به این ترتیب کاربر از دسترسی

به علت ارتباطات داخلی دو برابر شده و برای شهرستان‌ها همپای تهران محدودیت‌های جدی ایجاد کرده است.» انطور که در گزارش انجمن تجارت الکترونیک آمده، سیاست جدید وزارت ارتباطات در دولت سیزدهم به توسعه تجهیزات فیلترینگ در لایه دسترسی بین اپراتورهای همراه و برنامه‌ریزی توسعه و اجرائی آن در اپراتورهای ثابت است. به این معنی که ترافیک‌های داخل کشور هم از این پس از تجهیزات فیلترینگ عبور خواهند کرد به این ترتیب در آینده نزدیک اختلالات در شبکه داخلی بیشتر نمود پیدا خواهد کرد. به علاوه هزینه حدود ۱۰ میلیارد تومانی برای تجهیزات فیلترینگ شامل هزینه‌های تأمین سخت‌افزار مورد نیاز، ایجاد زیرساخت برای استقرار سامانه‌های مربوطه و لایسنس می‌شود و بخش عمده آن بابت تمدید لایسنس‌ها به صورت سالانه پرداخت می‌شود. این مسئله در بسیاری از نقاط کشور به تنهایی خود به جلگه توسعه تبدیل شده و بسیاری از اپراتورها به دلیل نبود تجهیزات کافی فیلترینگ در آن استان مجبور به انتقال ترافیک اینترنت به تهران هستند که این موضوع باعث افزایش هزینه و کاهش کیفیت می‌شود و به دلیل همین توسعه نامتوازن زیرساخت در کشور نوعی بی‌عدالتی سبب می‌شود در دسترسی به اینترنت دست کم با یک سرعت واحد برای همه ایرانی‌ها رقم خورده است. به این معنی که شهرستان‌های مختلف کشور سرعت برابری نسبت به کاربران تهرانی تجربه نمی‌کنند و به‌نظر می‌رسد، یک ایرانی ساکن شهری غیر از تهران، تاحدودی اینترنت کندتری به‌علت صرف زمان ارسال داده به تهران و بازگشت آن به شهرستان داشته باشد و در نهایت برای آن هزینه بیشتری را پرداخت کند.

بن‌بست فیلترینگ بدون توجه ابزارهای تکنولوژیک

حمیدرضا احمدی، نایب‌رئیس کمیسیون اینترنت انجمن تجارت الکترونیک و مدیرعامل ایوند، دیگر سخنران این جلسه در ادامه باتوجه به این آمار و نتایج درباره انواع محدودیت‌های موجود گفت: «به جز قطعی‌های سیاسی و فیلترینگ، محدودیت‌هایی به‌واسطه تحریم‌ها برای شهروندان ایران وجود دارد. همچنین مقررات داخلی وبسایت‌ها که دسترسی را محدود به IP داخلی می‌کنند و اجازه دسترسی از خارج از ایران و ربات‌های گوگل را نمی‌دهند، از جمله دیگر محدودیت‌هایی است که متوجه کاربران می‌شود.»

او در ادامه با انتقاد از سیاستی که بی‌دلیل به‌طور بی‌ازگشتی وبسایت‌ها و IPهای زیادی را فیلتر می‌کند، گفت: «به‌نظر می‌آید که این فرآیند به‌طور هوشمند توسط ربات‌ها، اما با درصد خطای بالا انجام شود؛ زیرا فیلتر شدن بسیاری از IPها و سایت‌ها هیچ توجهی ندارد. به‌علاوه از آنجایی که فیلترینگ هیچ فرآیند شفافی ندارد و مشخص نیست که از کدام متولی قانونی اینترنت باید برای رفع فیلتر درخواست داد، سایت بسیاری از کسب‌وکارها قربانی خطای ربات‌ها می‌شوند و بسیار ضربه می‌خورند. همچنین بررسی‌های ما نشان می‌دهد که اساساً از حدود ۲ هزار ۵۰۰ سایتی که فیلتر شده و به‌جز آنهایی که محتوای هزنه‌نگاری و سیاسی تولید کرده‌اند، باقی غالباً ابزارهای تکنولوژیک هستند و فیلتر شدن و فیلتر باقی ماندن آن‌ها هیچ توجه فنی و قانونی ای ندارد.»

امنیت کاربران فدا می‌شود

این گزارش می‌گوید که فیلتر شدن ابزارهای کاربردی مثل گوگل پلی ازسوی سیاستگذار داخلی، علاوه بر خسارت‌های دانشی و فنی به کاربران ایرانی آن‌ها را به استفاده از راه‌های جایگزین برای به‌روزرسانی یا نصب نرم‌افزارهایی غیرامن برای دور زدن محدودیت‌ها مجبور می‌کند. همین امر باعث شده بسیاری از اپلیکیشن‌ها روی دستگاه‌های مورد استفاده کاربران به‌روز نشوند و تجهیزات دیجیتال آن‌ها ناامن و آسیب‌پذیر شود. همچنین ارسال خودکار میلیاردها درخواست از سمت گوشی‌های اندروید به گوگل پلی و بی‌پاسخ

پویا پیر حسینلو، رئیس کمیته اینترنت انجمن تجارت الکترونیک: وظیفه پاسخگویی در قبال اختلال مستمر کمیسیون تنظیم مقررات، شرکت ارتباطات زیرساخت و اداره کل امنیت شبکه - که مسئولیت پیاده‌سازی تجهیزات فیلترینگ را دارد - است